

33

MIGUEL GARICOITZ

APHEZAREN

BICITCEA LABURZKI,

haren cusi ETCHEBERRY aphezac

22V

3253

M. - 68882
F. 72813

5-1
30580

MIGUEL GARICOITZ

APHEZAREN

BICITCEA LABURZKI,

haren cusi ETCHEBERRY aphezac

Imprimatur :

Betharram, die 15 Novembris 1882.

† ARTHUR-XAVERIUS,
Episcopus Baionensis.

Aitzin Solasa

Duela cembait urthe hil izan da Betharrameco etche eta debocione toki aiphatuan, aphez hescualdun bat bere saindutasunaz eta bere eguintza ederrez, Hescual herriaren eta bereciki Oztibarrerren ohorea. Hura da Morde Miguel Garricoitz, Betharrameco misionesten eta aphez escola emaileen buruzagui, edo erraten ohi den bezala, superior cena.

Garricoitz, icen horren gainean bada cembait errateco, cembait ilhumpe arguitzeco, ecen nuntic eta nola moldatua den ezdakien batec ez du endelgatuco edo ezagutuco cer erran nahi den.

Ez izan dudaric icen hori Jaun haren sor etchetic, hobeki errateco, etche haren icenetic atheratua dela. Etche hura herrian deitzen dute Caracotchea, Caracotchia, hori baita la-

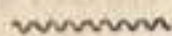
lurtuz errana : *Caraco etchea*. Badu iduri
hargatic hastapenean erraten ciotela : Gara-
cotchea, Garacotchia; hori baita, orobat la-
burtuz errana : *Garaico etchea*.

Familiacoen icen oihartmarca edo erregis-
troetan aurkitzen direnec eracusterat emai-
ten lukete bigarren icen hori dela eguiazcoa.
Bi icen horiec bardintsu badohazco Garicoitz
aphez cenaren sor tokiari. Caracotche erran
nahi da etche ederki pharatua; hola da hura;
Garaico etche, garai, erran nahi da gain bat,
teki gora bat; arras ongui da icen hori Gara-
cotchearentzat, eeen gain batean da. Beraz Mi-
guel apheza eta familia hartaco bertee guciec
behar zuketan izan deithura, *Caracotche*, edo
hobeki, *Garacotche*. Horiec baitira jadanec
erran dugun bezala : *Caraco etche*, *Garaico-
etche*, laburtuz emanac.

Nola dute beraz etche hartaco eta familia
hartaco umec deithura Garicoitz? Huna nola :
ez dakit noiz danic, bainan aspaldi danic,
bada usaia makhur eta dohacabe bat; hes-
cuara icenac sanjaturic eta desmoldaturci
emaiten dituzte, icen horiei frances aire baiten
emaiteco. Miletan hobe citaken eta hobe li-
take utzi balituzte eta uzten balituzte escuara
garbian.

Hola eman zuten Larezabale, francesez Larceveau; Landibarre, francesez Lantabat, eta hola eguin dute bertce ascorentzat. Eman dituzte eguiazco icenentzat basa icen batzu, deusic erran nahi ez diren batzu. Hola hola, norbaitec asmatu zuen Garacotchen orde Garicoitz, ez hescuara ez frantses eztena, eztiago eta pollitago khausituz naski.

Chehetasun edo esplicamendu horiec eman eta, hasterat goatz Miguel Garicoitzen istorio labur bat.

I.

Miguel Garicoitzen sortcea eta haur- dembora

Miguel sorthu zen 1797^{an} Ibarren, Caracotchea edo Garacotchea deitzen den etchean. (Ibarre lehen herri bat cen bere mera-ajointekin; duela urthe multcho bat battu zuten Dona-Justirekin; orai bieci herri bat egiten dute deitzen dena Donajusti-Ibarre Errebelicione eta nahaskeria handiaren aiticinean, Ibarrec bazuen bere erretora eta azkenic izan zuenac utzi zuen saindu baten omenaia.

Elizac ideki ciranean Donjustico erretoriari eratchiki zuten).

Haren aita cen Eillande Garicoitz, Garacotchecho jauna, sortcez hango primua, eta haren ama Guerachane edo Guerachine Etcheberry Ibarre Ordokico etche zain edo bordarien alaba : Ordoki hura cen etchalde handi bat Morde Borda notariarena, ceina baitcen Zamacoitz jaureguiaren nausia.

Garacotchea cen laborari etchetto bat, mendi zolan bertce etche guehienac baino gorago; arras ongui pharatua laborari familia batentzat. Hargatic nausi etchecho andre hauc penatuki bici ciren, ceren dembora hartaco guerthacari, gauza makhurrec zor pusca baten azpian ezarri baitcituzten, zorrei buru eguin behar, bici behar, haurrac haci behar, lanac ciren. Bainan arras guiristinoac ciren, fede sendoa zuten, beraz erran gabe doha, jende finac eta zucenac ciren.

(Hemen guerocotz errana duket; nola Garicoitz apheza izan baitcen asco urthez semenarioetan escola emaile, urthe hetaco irabacien bidez, aita-amen zorrac pagatu cituen. Gueroztic Garacotchecho familia bici cen lehen bezala penatua izan gabe, lanen eguiterat untsa jarraikiz hargatic).

Izan cituzten bortz haur, laur seme eta alaba bat. Lehenbicoa cen Miguel istorio labur hunen gaia edo sujeta. Hura sorthu cenean errebolicione eta nahaskeria icigarri haren dembora cen; aphezac ihes juanac ciren, cembait bakhar hor hemenca gordez bici ciren, ecen harrapatuac hilcen cituzten.

Hortacotz Miguelec bacituen bortz edo sei hilabete bathaiatu zutenean. Jakinic Hoztan bazagola aphez bat gordea, haren gana heldu ciren haurrarekin eta hanc bathaiatu zuen; errana da aphezac escuan zaucan liburuco fuilla bati lothu citzaiola eta urratu zuela. Penagarri den gauza, batere ez dakigu aphez hura nor cen ez cer icen zuen. Holaco aphez gorderic ecin hatzemanec, asco juaiten ciren Espainiaraino hurren bathaiarazteco baita Sacramenduen errecebitceco.

Miguel haur azcar bat guerthatu cen eta guero guizon indar handicoa atheratu cen. Bainan guciz casco ona, anhitz ona ekharri zuen. Haren jitea, haren jaidurac onac ciren, eta onguirat ekhartceco, onguian juanarazteco erretchac. Chumedanic amac ezagutaracion Jaincoa, bai eta haurtcho batec compreni, endelga ditzazken bere Creatzailearen alderaco eguinbideac. Haur chumeac lañoki eta

errespaturekin aditcen cituen, lai eta gogoan atchikitcen, ama guiristino haren iracaspnac. Othoitz ttipiac polliki ikhasten cituen eta amarekin erraiten cituen deboki, escuac juntaturic. Ordu danic eta guero bethi haren beguithartea, haren itchura bazohacon arras ongui debocioneari. Erligioneco eguintza gucietan saindu cara eta aire seinalagarri bat hartcen zuen, eta gauza hori etcen hura baithan iduripenezcoa bakharric, bainan bihoztzean eguiazki cituen sendimenduac eracusten cituen.

Miguel oraino haur chume bat celaric, Napoleon Bonaparte guerlari aiphatua, Francian nausi jarri cen. Nola bere izpiritu zorrotcean ikhusten baitzuen, erresuma bat, populu bat Jainco gabea, erligioneric gabea, gaitzago dela gobernatceco alimale saldo bat baino, Napoleon Bonaparte lehenbicico harc Aita-Sainduarekin antolatu cituen erligioneari eta Elizari behatcen ciren eguitecoac.

Orduan cembait urthe hartan cerratuac zauden elizac ideki ciren, ihes juanac ciren aphezac herrirat itzuli ciren, gordeca zaude-nac aiguertu ciren. Jendeac atseguin eta placer handirekin ikhusi cituen erretoriac, guiristino escolac, berriz moldatuac. Guciac lo-

riatuac ciren erlijionea bere ceremoniekin berriz altchaturic ikhustean; alegueraki eta lehiarekin etche gucietacoac bazohatcen elizarat, mezarat, bezperetarat eta predicuetarat. Haurrac aspaldian lazokichet ecin bertcez ere utciac, multchoca bazohatcen escolarat. Etciren errechki izaiten orduan egun bezalaco erreient jakintsunac eta escolatuac, bainan hatzemaiten ciren toki guehienetan elizan khantateco eta hurrei escola puisca baten emaiteco aski cirenac; eta eguia erraiteco campañaco haurrentzat hoberenac ciren, arras polliki iracasten baitzuten gure herrietan hescuaraz eta latinez iracurtcen, batzuerri izkiribatcen eta chifretan ere bai, bai eta elizan khantatcen. Guehieneac bere estatua errespetatcen zuten, hurrei erlijionea iracasten zuten hitcez eta etsempluz.

Ibarreco bazter herri chumean, bertceric orduan ez izanez, escola emaiten hasi cen guizon chahar prestu eta guisaco bat, *Erñaut*; gueroztic *Erñaut chaharra* erraiten cioten. Hare ere iracasten zuen iracurtcen hescuaraz edo latinez eta catichima; eztakit iracasten othe zuen pochi bat izkiribatcen ere. Miguel zazpi urthetaco inguruan abiatu cen escola hortarat ibilcen.

Erran dugu ja casco ona zuela, bertce haren adineco haur ascoe baino centzu guehiago zuen orducotz; bertce alde, cer nahi eguin cezan, ceri nahi lot zadin, subarki eta gogo onez zohan, etcen haren baithan alferkeriaric ez naguikeriaric. Escolan ikhasteco ere bertce haur guehienac baino guehiago cen, ceren zuen adinaz goragoco funtsa. Hamar edo hameca urtheren inguan aurkhitucenean, frangotan escola huts eguinarazten cioten etheco lan churruburruetan ariarazteco edo artzuin egortceco; hargatic etchean erran zuen; eireient chahar horrec iracasten dituenac oro badazkit.

Garacotcheocoac erran dugun bezala bicitceco pochi bat penatuac ciren; nola Miguel muthico tiesua baitcen eta haren adinari zohacon baino hobeki guizontcen hasia, burhasoec pensatu zuten ja bere bicia irabaz cezakela. Nahi zuketen beraz etche on batean eman sehi ttipi guisa, carga gutiago izan cezan familiac. Nahi zuten bezalaco tokia guerthatu citzaioten aski laster. Gure guizon gaia hartu zuten Unhaso Angueluian, Garroceco ondoan, familia bat baitcen guisacoa eta pres-tua, inguru hartan gucian ohoratua.

Dembora hartan bacen usaia bat aski ma-

khurra, haurrer, hobeki erraiteco muthicuer eta nechcatuer, anhitz berant baicen etzuten eguinarazten lehen comunionea, behar ciren hamalau urthe edo nunbait han. Hortic, gure Miguel sehi sarthu cen lehen comunionea eguin gabe, nahi bada gai citaken.

Etche hartan laster content khausitu ciren sehi berriaz, ecen ikhusi eta ezagutu zuten, nahi bada haur bat cen adinaz, etzuela casic haur molderic, bainan jende gueihen baten funtsa bazuela, hortacotz etheco bat bezala ekharria cen.

Toki on hartan egon cen bizpahirur urthe; cer eguiten zuen han? Abere zain, ithotsemaiten eta laborari etchetan muthicuec eguiten dituzten bertce asco zurruburrutan aritcen cen. Batzuetan berac, bertce batzuetan etheco norbaiten laguntzarekin, catichima arriragaiten zuen eta bethi eta hobeki ikhas-ten. Cofesatcerat bazohan noiztenca, orduan comuniatu gabeentzat usaia cen bezala. Mezari-etic etzuen huts eguiten igande phestetan, ecin bertcez campo. Bezperetarat ere juaiten cen ahal zuenean. Unhason berean eztcen bezperaric bakhan baizic, ceren herrisca hura Garroceco erretoraren azpico baitcen eta oficio handiac herri nausian emaiten ohi baitciren.

Lehen comunionearen eguiteco tenora hurbildu citzaionean, jarraikitzen cen Garroceco catichimetarat, lan handi hortarat preparateco funtsez eguiten cituen ahal guciac. Erran dezakegu ausarki, bere lagunentzat modela bat cela eta jaun erretora loriatua zagola Miguelen guisacotasunaz. Dembora hartan Garrocen erretora cen morde Barbasta, ceina hantico Baionarat catraaleco erretor juan baitzen.

Hantchet Miguel Garicoitzec eguin zuen beraz lehen comunionea, ez nahi baino lehen. Egun hartan hura ikhusten zutenei iduri citzaioten aingueru bat ikhusten zutela. Jaincoaren miracuilu batez bezala guerthatu cen, munduan ikhusten eta aditzen cituen itsuskeriec eta tzarkeriec ezpaitzuten haren izpiritua cikhindu ez haren bihotza gastatu, gauza suerte horientzat etzuen gosturic den gutiena ere. Haren jaidura guciac chuchenerat itzuliac ciren eta oneacoac. Erran ditake Jaincoac holaco eguin cituela haren izpiritu eta bihotza, bere graziaz hola guidatzen cituela, ceren haur gazte hortaric athera gogo zuen bere Elizaco miniztro seinhalagarri eta hautatuetaric bat.

Miguel athera cen ongui maithatua cen

toki hartaric; orducotz bacituen hurbil hamabortz urthe. Ja gogoan zabilan gauza handia, nehola ere ahal bacitaken behar zuela apheztu. Eztakit oraino ezagutcen, endelgaitcen othe zuen, cer ahalgua zuketen haren burhasoec holaco lan bati lotceco, cein neke citaken hastea bera, eta guero bururaino heltcea. Cer nahi izanic, amari eta amachori erran ceien cer citzaion alha bihotcean; amac aldiz aiphatu cion aitari nola muthicoac aphezteco ideia zuen. Aitaren errepostua etcen izan bihotzaren phiztecoa, ecen erran cion : « Ez gaituc ez kein hartan, holaco urhats bati lotceco, chuchurra bahiz utzac hori gogotic, hi eta gu lanetic behar gaituc bici. »

Migueli dudaric gabe bihotza ilhundu cion aitaren ihardets molde biphilac, halaric ere gogotic etcion klendu han sarthua zagon idea. Holaco dei edo bocacione bat Jaincoa ganic heldu denean, nolazpait badoha bere bidean, ezpadu seguric haur gazteac arinkeriaz guibelerat eguiten.

Erran dugu jadanic Miguelen ama, Garacotcheco andrea, cela Ordokico etchezain, edo Laphurdin erraten den bezala, Lordarien alaba, eta guero han etchezain edo bordari guelditu cenaren arreba. Bada hauchet guer

thatu cen; Ordokico etchezainac handi athera ciren eta bertce herribaterat juan. Orduan erran den etche hortaco etchezaintsa zaharra Garacotcherat erretiratu edo bildu cen, bere alaba ganat eta guero hil artio han egon cen. Erran ere dugu Ordokia morde Borda notariarena cela. Bada notari horrec bazuen anaia bat aphez. Elizac cerratuac zauden eta aphezac ihesca eta gordeca zabiltzan demboran, Borda aphezac iragan zuen cembait dembora Ordokian erdi gordea; Ibarreco jendentzat etcen beldur; diot egon cela holachet Ordokian bere anaiaren etche hartan, menturaz berac ere bazuken han cerbait zucen. Etcen bethi han egoiten, bainan bakharric persecucionea pochi bat eme zagoenean, eta persecucioneac su gaitza zuenean, juaiten cen gordetcerat norapait urrunago; Españarat duda gabe pasatcen baitcen batzuetan. Bada bertce cembait aphez, Borda aphezaren adiskideac edo ezagunac, haren arrimura biltcen ciren Ibarrera; hetaric guehienac seguiric, egun bat edo bertce han gorderic egon eta, juaiten ciren Españarat. Garacotcheco jauna, Miguelen aita, bere coinat Ordokioarekin elgar adituz, bazabilan gaubaz ihes zohatcen aphez horien lagun eta guida. Naski

bere etchean ere gordetcen cituen cembait, bainan Ordokian toki guehiago cen heien ostataceco. Guero erligioneari eta Elizari bakhea eman cenean, morde Borda apheza emana izan cen Donaphaleun erretor.

Chehetasun hautan sartu naiz laster khondateerat nohan gauzen adierarentzat.

II.

Miguel Garicoitz Istudiant.

Ikhusi dugu nola Miguelec aitari aguertu cion aphezteco zuen idea eta nola aitac ahoa tapatu cion. Ordean Miguelen amac et amasoc, guciz amasoc, phenzatu zuten menturaz Donaphaleuco erretorac eguinen zuela cerbait muthicoaren dei edo bocacionearen fagoretan, familiaren lehengo ezagutzaren eta adiskidetasunaren ariaz. Amasoc izan zuen amac baino bi, hotza hazkarrago, ceren Borda apheza guehiago hantatu baitzuen eta harentzat ausartago baitcen. Beraz hatzemanic eta ezarriric oillo edo oillasco parebat zare edo otharre churi batean. hartu zuen Donaphaleuco bidea. (Toki hetan bethi-danic usaia da holaco present batekin

juaiteco erretor edo bertce jaun baten min-
izatcera, guciz haren ganic cerbait cerbitzu
galdeguin nahi denian.) Morde Borda erreto-
rac arras ongui errecebitu zuen; haren mezua
onhetsi zuen halaco moldez nun Miguel hartu
baitzuen bere etchean muthil bezala. Jaun
horren chedea cen etheco lanttuac eguina-
razten ciozcalarie, muthicoa coleioco escolan
ibilaraztea, ikhusteco cer hartce zuken eta cer
suiet izan citaken. Ez duda amacho contentic
itzuli cela Ibarrerat, eta Migueli bihotza ale-
gueratu ciola, bai eta haren aita-amer ere.

Demborarie galdu gabe antolatu zuten gure
muthicottoa toki hartarat juaiteco behar cen
gurbiltasunean. Etchean adioac eguinic alai
eta botz juan cen Donaphaleurat Oraicoan
segur aita lagun juan citzaion paketa bizcar-
rian, semeac aldizcatcen zuela, ecen orducotz
Miguel muthico azcar bat eguina cen, hala
nola guero guizon indar handico bat athera
baicen; etzuen hargatic indar hartaz behar
etcen usaiarie eguiten.

Semea Donaphaleun utciric Garacotchecho
Jauna etcherat itzuli cen, eguiten zuelarie
asco gogoeta hastapen horrec izan citzazken
seguiden gainean.

Horra beraz Miguel Donaphaleuco erreto-

raren muthil edo berether pharatua. Laster bere burua estimaraci eta maitharaci zuen. Nola hiri chume hortan orduan ere baitcen colelo bat (ez orai becen handia), etheco lanen artetic bazohan egun guciez escolaren hartcerat. Lothu citzaion istudioari horteez eta haguinez, ceren ikhasteco eta bere che-derat heltceco guthicia khartsua baitzuen

Haren entseguac etciren alferretan izan, ecen laster ezagutu zuen Donaphaleuco erre-torac kanitz ikhasi zuela Miguelec arte gutiz; ikhasi zuen ere aitcinatcecotz bertce escolarie behar zukela laster hantatu. Bainan cer eguin, Miguelen burhasoec etzutenaz gueroz ahalic escola handi edo pensione pagatceco? Morde Borda erretorac bazuen Baionan adiskide bat etcena haur orotarie; hura behar cen izan morde Eiherabide, hain chuchen Donajustico eta Ibarreco erretor egona, eta orduan catra-aleco erretor cena. Donaphaleuco erretorac gogoan iragan zuen, menturaz iguzkiari hur-bil zagon adiskide horrec eracutsico ciola cembait bide lagundu nahi zuen gaztearen guidatceco. Izkiribatu cion beraz erran den Baionaco adiskideari, nola khausitcen cen ez jakin cer eguin, hari galdetcen ciola argui eta cerbait laguntza eguiten ahal bacion muthico

gazte cerbait Ionic bacela iduri zuenaren fagoretan.

Hautan gucietan Jaincoaren escua ari cen, eta, erraten dugun bezala, Jaunaren probidentcia zabilan. Morde Eiherabide¹, daucat hura cela, lehiatu cen bere adiskidearen othoitzari ihardesterat. Berehala khausitu zuen Miguel gazterentzat ordu hartan citaken tokiric hoberena. Aphezpicuteguian hartu cioten muthil, hitzemanenez hantic ibilico cela hari zohacon escola hatean.

Dembora hartan aurkhitcen cen Baionan aphez bat seinelagarria, errebolucionearen ihes Espainian gaindic ibilia, deitcen cena morde Dargañaratz. Elizari bakhea eman cenean, jan horrec hiri hortan alchatu zu en escola handi bat. Han aphez gaiec eta bertce jaun gaztec filosofiarainocoan ikhasi behar cituzten guciac iracasten ciren. Miguel esperantza ederrez bethea, lorietan juan cen Baionarat. Tokia bilhatu cionac ereman zuen Aphezpicuaren eta haren segretariaren aitcintera. Orduan Baionaco Aphezpicu cen morde Loison aphur bat chahartua, arras jaun bihotz onecoa; haren segretario cen morde Honert. Miguel ikhusi zuteneco gustatu citzaioten; eguiaz muthico gazte pollit bat cen, haren be-

gultiharte modestac bazuen ja cerbeit errespetagarririk eta betan maithagarririk, nahi bada cen menditarra eta bazukeen oraino basa aire guti bat. Etcen segur gaitza moldatceco eta ja eguintche zuen Donaphaleuco erretorac. Humila baitcen eta errespetu handia baitzuen bere nausi ohoragarrientzat, bai eta aphezpicuteguian ikhus en cituen aphez edo bertce jaunentzat; gucier agradatcen citzaioten.

Miguel hasi cen gogo onez Aphezpicuteguico lanen ikhasten eta ahal artha guciekin eguiten, bai eta khar berri batekin istudiatcen. Eguia da bacituela egun guciez oren marcatuac morde Dargañaratz baitharat escolaren hartcerat juaiteco, bainan etcen haren izan moldea bertce hango istudiantena bezala; hec bazuten dembora nasai, bai letcionen ikhasteco bai izkiribuz eguin behar cen lanaren eguiteco. Miguel Garicoitzec behar cituen asco lan eta comisione eguin Aphezpicuteguicotzat, goizean, eguerditan eta arratsean. Halarican ere ikhasten zuen escolier on batec bezala, bere lan eta etheco eguinbidec uzten cioztua arte guciez ballatcen baitcen, dudario gabe gabazco loari eman behar zukeen demboratic zathi on cembait emaiten cion istudioari. Baliatcen citzaion osasunazcarrecoa

baitcen. Cer nahi izanic aski derabora labur-
rez ikhasi cituen filosofian sartceco jakin
behar direnac.

Morde Honert secretarioac istudiant gazte-
arentzat estimu handia hartu zuen. Miresten
zuen haren izpiritu zuhurra adinaz gorago-
coa; haren prestutasuna; haren eguin molde
gucian ezpaitcen deus erratecoric, ezpaitcen
deus ere gorestecoric, laudatecoric baicen.
Ederesten cituen haren entseguac, haren
hartce ona, haren escolan laster aincinatcea.
Jaun errespetagarri horrec Miguel maite zuen
bihotcean zuen bere iloba izan balu bezala.
Hortic bere gain hartu cituen haren gaineraco
istudioac. Behar cena bere sakelatic emanic
igorri zuen Aireco semenariorat filosofia-
ren eguiterat; guero Akicerat theologiaren
ikhasterat; semenario horietan batean ala
bertcean, bai nausiatic, bai istudiantac, laster
ohartuac ciren, Miguel Garicoitz bere escolier
lagunac baino guehiagocoa cela asco guisaz;
Ez baitezpada mintza moldearen eta izkiri-
buzco obren pollitasunaz edo distiaduraz, er-
raten ohi den bezala elegantciaz; alde hortaric
baciren guehiago cirenac; bainan bere centzu
eta funts seinalagarriaz, izpiritu zorrotzaz,
eta guero bere erligione eta debocione han-

diaz, Akicen bi urthez istudiatu zuen theologia, eta guero Larresorhoco semenariorat ethorri cen istudioco nausi bezala; morde Claverie hango superior edo aiteindari berriac galdegain baitzuen aphezpicuari. Morde Claverie ezagutcen zuen Miguel Garicoitz, eta uste izan zuen hura lagun on bat zukela semenarioco gazteriaren gobernatceco eta guidatecco. Superioaren ustea etcen trompatu, istudioco nausi berriac laster bazuen escolieren estimua, bai eta amodioa. Haurrec harentzat bazuten beldurtasuna, bainan hargatic maite zuten. Haren beguithartea net gozoa cen irritto bat eguiten zuenean, maizeco usaia zuen bezala. Loria cen orduan harekin solastatcea, mintzatcea; bainan haren bekhurutcea bilteen bacen, belzuri erdi bat eguiten bazuen, laztura suerte bat sarrarazten zuen azpicoen bihotcean, orduan ikhusteco cen etcela harekin trufarie. (Holaco behar litazke burhaso eta nausi guciac.)

Josta orduetan, haur gazte hec ederki eta alegueraki jostarazten cituen, hortacotz abantzu haur bilhacatcen cen bera (*). Holachet

(*) Huna guerthaldi edo etsemplu bat. Nola guizon azcarra baitcen, batzuetan aphalduric,

haurrac harekin loriatzen ciren; bozcariatzen eta choratzen baitcituen. Bainan chilincha tintin, aditzen cen bai, akhabo jostetac, morde Garicoitzen kheinu bat aski cen, guciac ichilic, lerro lerro, bazohatzen istudio-rat Berriz ere diot, buruzagi guciec izan behar luketen bezala, on eta ezti cen, eta hargatic larderiatsu. Larresorhon ere bi urtheren ingurua egon cen eta han apheztu cen, abendoan 1823^{an}. Tokitic tokira, istudiotic istudiora, semenariotic semenariora, dembora aintcina juan cen; orai morde Garicoitz aphez berriac baditu hogoi eta sei-zazpi urthe.

III.

Miguel Garicoitz Aphez.

Apheztu cenetic laster, Miguel Garicoitz eman zuten bicari Cambon. Herri aipatu hortan aurkhitzen cen erretor zahar errespe-

gurthuric pharatuco cen, orduan haur multzo batec bizcarrea jauci eguiten cion, guciac han cituelaric chutitcen cen, batzu bazauden airean hari lothuac, bertee lurrerat jauci eguiten zuten.

tagarri bat, morde Hardoy. Jaun hori bel-
haunetarie eta istazainetarie gogortua cen
osoki, doidoia etchetic elizara makilatto baten
laguntzarekia bazohan; eliza hurbil zuen
arras. Bicarigua hartan ere morde Garicoitz
egon cen bi urtheren ingurua. Han cer eguin
zuen cheheki izkiribatcea lan lucea liteke,
eta hemen behar dugu labor izaiterat enseiatu.
Erranen dugu beraz hitz gutiz : laneco eta
zalluki ibilceco aphez gazte bat cen, bainan
eguin moldearentzat, aphez adineco zuhur
baten funts gucia ja bazuen. Jaincoaren loria,
erlegionearen ohorea, bekhatoreen Jaincoa
ganat itzularaztea, arima saindu anhitz her-
rian moldatcea, gucien salbamendua bere
ahal guciez bilhatcea : horra cerentzat cen
haren gogo gucia, haren barneco khar han-
dia; horra cerentzat ciren haren entseguac,
haren indarca guciac.

Jaincoac benedicatcen cituen haren inten-
cione eta bermantza saindu guciac. Erretorac
anhitz maite zuen, erran ditake casic erres-
petatcen zuela; eguia da bicariac ere erretora
ohoratcen zuela, maite zuela, bere osaba izan
balu bezala ekhartcen zuela; eta nahi bada
ja herri hortan bacen erligione, segur da
morde Garicoitzen zeloac emendatu zuela.

Lehen baino ainhitz guehiagoc maiz comu-
niatcen zuten, erlijioneaz burlatcen ciren
cembait ichildu ciren, confrario eta congre-
gacioneac bitezarri edo emendatu cituen. Er-
ran ditake herria escuratu zuela bere saindu-
tasunaz, predicu sarcorrez, laneco, guciz co-
fesatcen artceco, prestasunaz; oraino berriz,
ahantzi behar ezduguna, pobreentzat zuen
arthaz, eta bere ahalaren araberaco largota-
sunez.

Haren kharrac etzuen lanjeric ez beldurric
ezagutzen; hiltcerat zohan bati laguntza emai-
teco lehiatu behar cenean; ikhusia izan da
galzada patarrari beheiti zaldiz labroca jaus-
ten, beha zaudenac harrituac ikharatcen ci-
relaric. Iduri gucien arabera aingueruec
beguiratcen zuten, ecen dembora hartan eta
gueroztico bician asco aldiz galceco hirriscu
gaitzenetaric athera izan da.

Halaco hatzac eta marcac utzi cituen herri
hortan nun Camboarrec ematen baitcioten
icena baitcen, ordu beretic eta guero dem-
bora handiz, *bicario saindua*.

Morde Garicoitz maithatu zuten Camboar-
rec molde bereci batez, bai eta harc ere Cam-
bo. Alabainan han eguin cituen bere aphez
eguin-biden ikhasguac, aprendizguac; han

ibili cituen lan handiac, han confrario eta bertee obra saindu batzu hasiac eta oraino ez ongai akhabatuac, bacituen.

Beraz etzuken oraino Cambotic juaiteco guthietarie; baiman diocesaco aphecen lehen buruzagula ganic ethorri citzaion bertce cargu baten harteece manua. Bada aiteindarien nahia harentzat Jaincoaren nahia cen, beraz herri hura eta hango gauza eta eguiteco guciac Jaincoaren artharat utciric, phartitceco paketac eguin cituen.

IV.

Morde Garicoitz Betharramen.

Morde Loison Baionaco aphezpicu zaharra hil izan cen 1820^{an} edo nunbait han.

Haren ondocoa cen morde d'Astrós, aphezpicu anhitz ernea, khartsua, gobernatceco antee eta abilecia handicoa. Aphezpicu hunc Baionaco diocesa cerbait ere guisaz erreberitu zuen; apheztasuna, guiristinotasuna, hitz batez, erligionea hemen distiadura ederrean utciric juan izan cen guero Tolosarat arzaphezpicu, eta han cardinale hil cen ongui zaharturic.

Bada morde d'Astrosec igorri zuen Camboco bicarioa Betharramerat profesor, escola handi iracustun. Betharramen debocione toki aiphatu hartan, bacen orduan semenario handia nun iracasten baitciren filosofia, theologia eta bertce aphezec bereciki jakin behar dituzten gauzac. Han baciren seietan hogoi baino guehiago istudiant, superiora zuten aphez zahar errespetagarri eta saindu bat, bainan anhitz adin handicoa, burua aphur bat flacatcen hasia zuena. Hortic istudianten gobernoa etzohan sobraric ongui, soca largatuscoa cen, lazosco cen. Han ere morde Garicoitzec, bere jakitateari eta khar sainduari esker, laster gucien edo bederen guehienen confidantzia bere ganatu zuen. Bertce profesurec berec abantzu beren buruzagui ezagutcen zuten.

Arte laburrez semenarioan erreguela onari gaina hararaci cion, bertce nausi batzuec ere laguntzen zutelatic. Nola, ja erran den bezala, aphez gai gazteria hura largokisco bicitcen usatua baitcen, dembora pusca batez han aditzen cen cembait errangura samin; erranditake bacirela ortciac eta chimistac. Hargatic net lucegabe, guehienec ordre ona onhe-tsi zuten : Eguia da, cembait egon, ciren bi-

hurri, eta aphez jaunsia utciric, juan ciren mundu zabal eta largorat; hola hobe zuten istudiant tzar eta guero aphez tzar izaitea baino. Hemen casic aphezec baicen ez naute ongui comprenituco, chehetasunekin erraten baditut morde Garicoitzec Betharramen izan cituen, jasaiten cituen cargac eta nekheac. Hitz laburrez erranen dugu, hirur aphez indar onecoec arrazoinableki eguin ahala lan berac bazuela; eta halatsu eguiten zuen gueroztic bethi bere biciico azken urthetaraino.

Aiphatu dugun Betharrameco superior zaharra, morde Lassale, pochi bat haurtua, oraino bici celaric, aphezpicu berri batec, d'Arbou deitzen cenac eguin zuen morde Garicoitz superior.

Aphez saindu eta khartsu hura nausitasun berri hortaz baliatu cen bethi eta guehiago ongui eguiteco, aphez gaiac baithan, munduco guiristinoetan, seroretan, gucietan. Nola Betharramerat Andre-Dena Mariaren debocionezco toki hartarat alde gucietaric asco jende heldu baitcen, asco guiristinoc, chume eta handietaric morde Garicoitz hartu zuten bere arima guidari, eta ja aspaldion Igoneco aumonier cen, gueroztic bethi izan den bezala abantzu hil artio.

Emeki emeki Biarno alde hetaco aphezen arguia, conseilaria bilhacatu cen, eta hola izan da bethi eta guehiago, bici izan deno; hala nola munduco guiristino seinalatu ascoc obra on handiac eguin nahi cituztenean, hari galdeguiten baitzuten conseilu, jakiteco nola behar ciren jokhatu, nola behar cituzten holaco eguitecoac antolatu.

Dembora hartan eguin cen Baionan semenario handi berri bat; hura ongui akhabatua aurkhitu cenean, Betharrame hustu cen; hango istudiant guciac semenario berrirat erakharrî baitcituzten. Eguiaz Betharrame net urrunda aphezpicu hiritic, diocesaren bertce buruan da; eta aphezpicuac maiz ikhusteco menean nahi ditu aphez-gaiac guciz apheztasunerat hurbil direnac.

Hantchet ikhusten cen orduan Betharrame etche handi hura, husturic eta tristeric; campo jendec ere, inguru hartaco guciec, guisa batez baino guehiagoz, huts handia khausitcen zuten.

Etche handi huts hortan bacen oraino norbait, eta hura cen morde Miguel Garicoitz, hura cen han arbola erro bat bezala, ceintaric athera behar baitcen arbola berri eder eta handi bat. Guero ikhusico dugun bezala, ar-

bolac ongui eman du, ja bere adarrac hedatcen ditu, fruitu nasaiac ekhartcen ditu, ez bakharric Betharrameco inguruetan, bainan Ameriketaraino, bainan Asiaraino; eta norc daki nun gueldituco den?

Bada han cen morde Garicoitz etche handi zokhoan galdua bezala. Bazuen hargatic lagun fidel bat arras bakharric ere uzten etzuenena, hura baitcen morde Guimon misionest eta predicari anhitz ezagutua eta aiphatua dembora hetan, bai Hescual-herrian bai Biarnon; bainan hau bazabilan jo hara, jo huna, predicatcen herriz herri, eta hortacotz morde Garicoitz usu eta maiz bakharric cen.

Bazuen ja cembait dembora morde Garicoitzec buruan zabilala idea bat cerutic heldu citzaiona; hura cen, behar zuela Betharramen moldatu aphez gorphutz edo familia bat osoki aphezpicuaren manuco citakena, ceintan izanen baitciren guciz misionestac, predicariac eta haur gazten escolatzaileac: Aphezpicuaren baiarekin eta morde Guimon lagun, lothucen beraz lan berri horri. Etcen batere lan erretcha; oraino cembait hilabethez casic be-thi bakharric zagon bere etche handian; ecen, erran dugun bezala, morde Guimon bazohan escuin eta ezker predicatcerat eta misione ematerat.

Cer ari cen orduan morde Garicoitz? Etzagon alfer, debocionez Betharramerat heldu ciren asco jende cofesatcen cituen, bilkhura aski handia cenean, predicatcen zuen; Igoneco comentuco cerbitzua eguiten zuen. Gabaz eta egunaz anhitz othoitz eguiten zuen, bere liburuetan ari cen, eta hola bere berthutea eta bere jakitatea handiagotcen, guehiagotcen cituen. Gutiago edo guehiago sofricen zuen bakhartasun hortan, ongui anbitz eguin nahi baitzuken eta hortaco lagunac behar baitcituen; naski bicitceco behar cituen gauzetaric ere escasian cen; ecen aditu dugu lehembicico lagun berria ethorri citzaionean, etzuela hari afaritarat emateco bertceric baicen chingar poci bat guerrenean erreric; ordean, sainduen penitencia imitatu nahi zuten jaun hauc biac, loriatu ciren bere othurruntza pebrearekin.

Bizkitartean nola gogoac erraten baitcion harc eguin nahi zuen obra, Jaincoac berac bururat emana zuela, bethi esperantza handian bici cen. Eta eguiazki haren confiantza eta pacientcia aski frogatuac izan cirenean, Jaincoac igorri ciozcan cembait lagun. Ethorri ciren emeki emeki bat hantic, bertcea hementic; eta aski arte laburrez aurkhitu ciren bil-

duac bostpasci aphez misionest, horra hastapen pollit bat, bihotzaren phizteco gai cena.

Nola elhur bola edo pilota bat elhurrean itzulica ibilcen balinbada, bethi elhur bilduz haunditcen baita eta ingurua handiago eta elhur guehiago bilduz, bethi eta lasterrago handituz baitoba; orobat Betharrameco aphez eta aphezgai gorphutz hura handituago eta lasterrago emendatuz zohan net ederki. Escola bat alchatu zuten, eta escola hortarat anhitz haur gazte bildu ciren; urthetic urthera guehiagotuz juan ciren, halaco moldez nun azkenecotz ecinbeitazazketen escaini guciac errecebi. Istudiant hetarie asco apheztu ciren, eta bethi cembait Betharrameco familiar sartcen ciren. (Gauza hola doha oraino.) Morde Garicoitz hil baino lehen baciren ja berrogoi eta hamar lagunen ingurua, batzu misionest bertceac escola emaile. Ja bacituzten han eta hemen coleioac; Oloroneco semenarioa ere heiec zaucaten (eta daucate oraino).

1856^{an} Betharrametar-etarie hamar baten ingurua egorriac izan ciren Buenos-Airestarat, alde hautarie han gaindi juanac direnen salbamenduco ahal zuketenaren eguiterat. Gueroztic bethi badira Betharrametarrac er-

ran dugun hiri hortan eta Monte-Videon, bai escola badaucatenac, bai predicatcen eta cofesatcen ari direnac. Bainan eztira aski eta ezditazke izan aski hurbiltcecore han litazken beharrentzat. Lehembicicoric embarcatu cirenentan khausitcen cen morde Guimon ja zahartuscoa; han aritu cen gazte bat becen ongui, predica, cofesa, bekhatoreac bilha, guciz hescualdunen baithan. Eguin ahala eta guehiago eguiten zuen; bainan guti cen han eguiteco citakenarentzat. Adinac baino guehiago nek~~ta~~ac lehertua, hil izan cen cembait urtheren buruan eta juan ceruan irabacia zuen khoronaren errecebitzerat.

Ez dezagun bistatic gal morde Garicoitz, hura baita obra saindu horien eguile eta eraguile buruzagia Betharrameco aphez eta anaia familia berac moldatu zuenean superior izan cen bici ceno; familia handi eta saindu hori zuhurteia bereci batekin gobernatu izan du hogoi eta hamar urtheren ingurua.

Bere superiorguan baitcituen eguinbide eta eguiteco anhitz; aphez gaien escola handia ere berac emaiten zuen. Hargatic etcen baratcen munduco jendei ere anhitz ongui eguitec; etsorta kharsuac adiaraciz, cofesatuz, conseilu zuhurrac emanaz, bai hitcez, bai letraz;

bai aphezei, bai serorei, bai asco jauni eta andrei. Erran den bezala Igoieco comentu handiaren cargua zuelarik, ingurunetaco serora suerte guciac urthean bizpahiruetan cofesatcen cituen; erreguelac maratcen baitiote serorei, urthean bi edo hiruretan, ohico confesoraz bertce bati cofesatcea. Bethi nekhez phorocatua zagon. Gaztedanic hasirik, goizeco hirur orenetan jaikitcen cen eta ez dut uste behin ere arratseco hamarrac baino lehen seguric etzaten cen; horiec hola zohatcen nun etcen eri.

Bicitce gogor hori penitencia handi eta bethicoa cen, eta Jaincoac bakharric zazkien, nihorc ikhusi gabe eguiten cituen mortificacioneac, barurez, diciplinaz eta holacoz.

V.

Garicoitz Aphezaren azken egunac, eta heriotcea bere seguidekin.

Morde Garicoitz izaira edo naturaleza azkarrecoa cen, bainan hezur eta haragui cen, ez burdina; burdina bera ere higatcen da emeki emeki. Beraz halaco guizon indartsua, erran dugun bezalaco nekhe handi eta bethiereco

horrekin, azkenecotz hautsi cen; eguia da bere lanac aiteina baceramatzela, ecina lothu artio.

Eritu cen Phazco irian 1863^{an} eta guelditu cen dembora zathi batentzat. Oraino puchea bat onguitu cen, abiatu ere cen; bainan betbetan, Salvatore goicean, bi orenetaco inguruan, ez tul estretcha batec hartu zuen, eta etzuen utzi hatsa khendu artio. Hanchet hil cen jaun azcar hura, laur hogoi eta hamar urthetaraino iduriz bici behar cena, hirur hogoi eta sei urthetan Seinalagarri da heriotce horren eguna Salvatore eguna! Iduri baitu Jesusec bera igan cen egunean nahi zuela cerurat alchatu.

Superior errespetatu eta maithatu horren heriotceac dolhamen eta bihotzmin handiac khausatu cituen, guciz Betharrameco familia sainduan; bainan erranditake ezagutcen eta hantatcen zuten gucietan. Huts handia, cilho handia eguin zuen, lehembicicoric bere etche sainduan eta guero diocesan. Alde gucietan aditeen ciren hitz hauc : « Saindu bat hil da. »

Egun hetan guerthuz Baionaco jaun Aphezpicua Betharrametic hurbil aurkhiteen baitcen, lehiatu cen hara juaiterat, eta bera izan cen morde Garicoitzen hil ohoretan buruza-

gui. Forogu horietarat bildu cen aphez anhitz eta berzalde jendetce handi bat, guciac ciren ongui doloratuac. Jaun Aphezpicua mintzatu cen hunkigarriki bilzarre handi hari; eguin cituen ehorzterat ceramaten hilaren laudorio handiac; menturatu cen erraiterat, segurki haren arima saindua ja ceruau zagola.

Istorio labur huntan erran diren guciec ezagutarazten dituzte Aita Garicoitzen berthuteac. Uste izaiteco da eztuela behin ere bekhatu mortalic eguin; bathaioco gracia eztuela behinere galdu, arropa churi hura bethi churi beguiratu duela. Handia cen haren concienciaco delicatasuna, erligionea ongui ikhasi zuenetic aitecina etzuen deusen gatic bekhatu benial bat eguinen odol hotzean, ez ongui ohartuz Persona saindu guciac ohi diren bezala, humila cen, anhitz humila. Hain jakina celaric, halaco burua, halaco zuhurtcia zuelaric, haimbertzec hura baithan confiantza handia zutelaric, Aphezpicuec ere conseilu galdeguiten baitcioten, hitz batez hain dohain bereciac cituelaric, etcen segur bere buruaz hartua, etzuen ezagutcen urgui-lua, bere burua ez deus zaucan. Etcen ohar-teen cer ongui handiac eguiten cituen bazterretan.

Bethi danic handia cen, bicia cen, haren kharra haren zelua Jaincoaren gloriarentzat, arimen salbamenduarentzat eta saindutasunarentzat; hortacotz ere ahal guciac eguiten cituen aphez saindu eta kharsu moldatceco. Hortic erran ditakere haren escuetan iragan ciren haimbertce aphezec eguin dituzten onguietan eta oraino eguiten dituztenetan, haren obra ikhusi dela eta ikhusten dela.

Aski eracutsi dugu cer penitencia gogorra cen haren bici gucia, eta cein cen mortificatua. Seguratcen dute, hura hil ondoan, asco persunec gracia eta fagore handiac, iduriz miraculuzcoac, ardietsi dituztela haren arartecotasunaz. Elizac jujatuco du egun batez hea eguiazco miraculuac diren.

Morde Garicoitz cenaren dicipuluac entseatu nahi dira haren canonisarazterat, sainduen lerroan emanarazterat. Hori ardiesten ahal badute, gure ondocoec egun batez othoiztuco dute Miguel Garicoitz dohatsua, eta guero Miguel Garicoitz saindua; eta hura izanen da Hescual-herriaren, guciz Oztibareren ohorea.

AKHABANTZA.

